

Jysmä i Idensalmi

En boplatz med asbestkeramik och kamkeramik.

I

Jysmä stenåldersboplatz ligger i Haapajärvi by i Idensalmi (Iisalmi) landskommun i norra Savolax, närmare bestämt i norra ändan av den c:a 2,5 km långa halvö, som från trakten av Runni station på bansträckan Idensalmi-Ylivieska, skjuter ut i Haapajärvi sjö. Avståndet till Runni station är fågelvägen c:a 1,3 km. Halvön är förbunden med fastlandet genom ett 250 m brett och lågt näs, som vid vårflödet delvis lägges under vatten. Väster om halvön flyter Kiurujoki, som förenar Kiuruvesi och Haapajärvi sjöar. Den sistnämnda står i sydöst i förbindelse med Porovesi vattendrag som når fram till Idensalmi. Porovesi har i sin tur kontakt dels med Iijärvi norr om Idensalmi, dels genom Peltosalmi vid Peltoniemi med Nerkoonjärvi och Onkivesi i söder. Haapajärvi och Kiuruvesi sjöar utgör alltså de nordöstligaste utlöparna av Saimens vittförgrenade sjösystem.

Den nordligaste delen av den halvö på vilken Jysmä boplatz ligger, består till största delen av en platå med rätt branta stränder emot norr men med betydligt svagare sluttning i söder och sydväst. Nordväst om platån, som ligger c:a 17 m över Haapajärvis yta, ligger halvöns högsta punkt, en skogbevuxen kulle som kallas Kökkömäki.

De första fynden från Jysmä,¹ en hålsten av glimmerhaltig stenart och ett redskapsfragment (?) insändes till Nationalmuseum för 16 år sedan, år 1948. År 1952 anlände en ny samling föremål,² nämligen en tvåreggad yxa med skaftningsfåra och fem lerkärslbitar, alla asbestkeramik. Yxan och krukskärvarna hade hittats på en åker kallad Rinnepelto, som ligger

¹ KM 12028: 1—2

² NM 13043: 1—2



Fig. 1. Grävningssområde I sett från väster, på sluttningen i bildens mitt upptogs område II.

c:a 150 m söder om hemmanets boningshus och på sydsluttningen ner mot Kiurujoki. År 1954 inspekterades området av J. Leppäaho, som återvände från sin resa med följande föremål:³ 1) en tväreggad yxa av mörkgrå glimmerhaltig stenart och med firsidigt tvärsnitt; 2) en tväreggad liten flatmejsel av gröngrå strålstensskiffer; 3) eggdelen av en spetseggad hacka och 4) 7 st lerkärlsbitar av vilka en från botten och två från mynningsranden, alla asbestkeramik.

År 1956 upptog Arkeologiska Kommissionens förhistoriska avdelning på sitt sommarprogram en undersökning av boplatsen. Grävningen utfördes under förf.s ledning i augusti 1956 och omfattade två grävningssområden⁴ (I och II) på 62 resp. 100 m² samt en 4 m² stor provgrop, summa 166 m².

Område I, öppnades i ett sammanhängande block, norr om uppfartsvägen till hemmanet och nedanför Kökkömäki. I sluttningen hade man påbörjat ett 14 m långt och två meter djupt sandtag, i vars kanter man kunde iakttaga ett svagt färgat och 5—15 cm tjockt kulturlager. Området var

³ NM 13458: 1—4

⁴ NM 13944: 1—70



Fig. 2. Strandbildning (?) på område I.

täckt av ett 15 cm tjockt humuslager med gräsvegetation och ytan bröts här och var av uppstickande stenar. Platsen hade före sandtäktens påbörjande en längre tid använts som betesmark. (fig. 1).

I områdets östra ända påträffades en eldstad, som hade formen av ett V, vars ena arm var 60, den andra 45 cm lång. Skörbrända stenar fanns endast i ett lager. Mellan dem förekom rikligt med sot och små kolstycken medan sanden omkring eldstaden var något lerblandad och ren. Under stenlagret framträdde en avlång 25—30 cm djup sotgrop med lodräta väggar, som låg vinkelrätt mot eldstadens längdaxel.

I grävningsområdets sydvästra hörn (i rutorna AB2—3, C1 och delvis i C2 och C4) framträdde ett fält av huvudstora stenar (fig. 0), som delvis kunde iaktas på markytan före grävningens början. Stenarna låg mycket tätt packade och i dubbla eller tredubbla lager, men varken under eller mellan dem kunde man påvisa förekomsten av något färgat kulturlager. Vid områdets kant och delvis ovanpå stenlagret därstädes, hittades ett

eggfragment av en hålmejsel, en järnkniv, några kvartsföremål och kvartsavslag. Stenlagret föreföll inte att ha fortsatt mot nordväst, d.v.s. upp längs Kökkömäkis sluttning, däremot nog mot norr längs dess fot, där det, liksom vid grävningområdet, kan ses ovan markytan. Sannolikt har vi här att göra med en gammal strandbildning, som är äldre än bosättningen på grävning område I.

Fynden från område I var rätt sparsamma och bestod av:

pilspets av skiffer;

eggfragment av mejsel med flack hålegg;

fragment av räteggad, sparsamt slipad yxa med fyrsidigt tvärsnitt.,
8 lerkärlsbitar, asbestkeramik

61 kvartsavslag, bland dem några avsiktligt formade skrapor.

Område II upptogs på uppfartsvägens motsatta sida, c:a 25 m söder om område I. Det omfattade ett 30 m långt sammanhängande block i nordöst-sydvästlig riktning och låg på åkern Rinnepelto, därifrån fynden 13043: 1—2 och åtminstone en del av de av Leppäaho upphittade lerkärlsbitarna, härstammade. På denna plats växte tidigare skog och den röjdes till åker i mitten av 1930-talet, varvid mindre träd, stubbar och grenar brändes på stället. Till följd härav var grävningens översta skikt starkt kol- och sotblandat.

Åkern sluttar rätt brant mot sydväst och på en sträcka av 30 m, sänker sig markytan hela 2,5 m; från den sydligast belägna grävningens rutan (K17) ännu brantare. Vid plöjningen har den sandblandade matjorden undan för undan flyttats nedåt sluttningen och därför kunde man i grävningens nedre del påträffa kvartsavslag uppe vid markytan, fastän själva det orörda kulturlagret låg c:a 25—30 cm under densamma.

I områdets mellersta del, ruta I9, framkom en oval 1.25 m lång eldstad med gles stenläggning i ett lager och starkt sotbemängd sand. Litet söderut, på gränsen mellan rutorna I11 och K12 samt i ruta K13, påträffades två 1 × 1 m stora sotgropar, vilka torde kunna betraktas som eldstäder. Kulturlagrets tjocklek varierade mellan 30 och 40 cm och de flesta fynden påträffades i områdets mellersta och södra del. I områdets översta del låg kulturlagret c:a 14 m över Haapajärvi sjös yta, i den nedersta c:a 11,60 m vilket gör 101 m resp. 98 m ö.h.⁵ Boplatsens nedre gräns kunde ej fixeras varför 98 m inte kan anses representera dess strandlinje.

Fynden från grävningens område II var följande:

förarbete till mejsel,

två fragment av slipade föremål,

ett stycke mjölkvit flinta,

⁵ Haapajärvi ligger c:a 87 m ö.h.

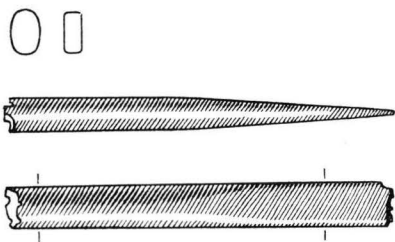


Fig. 3. Jysmä. Pilspets av skiffer. (13944: 3) 1/1.

190 kvartsavslag, bland dem några föremål
3 avslag av bergarter
251 lerkärlsbitar, asbestkeramik,
brända ben.

I provgruppen norr om området II upphittades en lerkärlsbit och 4 kvartsavslag (13944: 71—72). Sju lerkärlsbitar (13944: 73) tillvaratogs då grävningsområdena igenfylldes.

Pilspetsen från grävningsområde I är 5,1 cm lång men har ursprungligen varit längre emedan dess udd är avbruten (fig. 3). Spetsens tvärsnitt är ovalt, den planslipade, nästan filade, basdelens genomskärning rektangulär. Genom sin planslipade basdel påminner den om skifferspetsarna av Pyheensilta-typ⁶ vilka dock ej gör ett lika slankt intryck som spetsen från Jysmä. Även om den sistnämnda genom sitt tvärsnitt skiljer sig från Pyheensilta-typen med rombiskt tvärsnitt och dess karelska motsvarighet med triangulärt tvärsnitt — den karelska typen förekommer även i sydvästra Finland liksom Pyheensilta-typen i Karelén⁷ — hör den dock hemma i samma sena miljö som dessa.

Av de yxor och mejslar som upphittats på boplatsen är de tväreggade i majoritet. En av yxorna har bred egg, ovalt tvärsnitt och avsmalnande nacke. På den ena smalsidan finns en rund inslipning för att underlätta skaftningen (fig. 4a). En annan yxa är av mörkgrå glimmerhaltig stenart, avsmalnande mot nacken och med firsidigt tvärsnitt (fig. 4b). En liten tväreggad flatmejsel, måhända av strålstensskiffer, har snarast trapetsoidiskt tvärsnitt. Ett fragment av ett smaleggat verktyg av strålstensskiffer, kunde härstamma från en Rovaniemihacka (fig. 4c). Hålstenen av glimmerhaltig stenart har trångt och dubbelkoniskt skaftningshål.

⁶ C. F. Meinander, Pyheensilta stenåldersboplats, FM 1939, s. 33; A. Äyräpää, Skifferspetsarna i östra Fenno-Skandien, FM 1950, s. 21

⁷ T. Edgren, Stenåldersboplatsen Lyytikänharju i Harjavalta socken, FM 1956, s. 34.

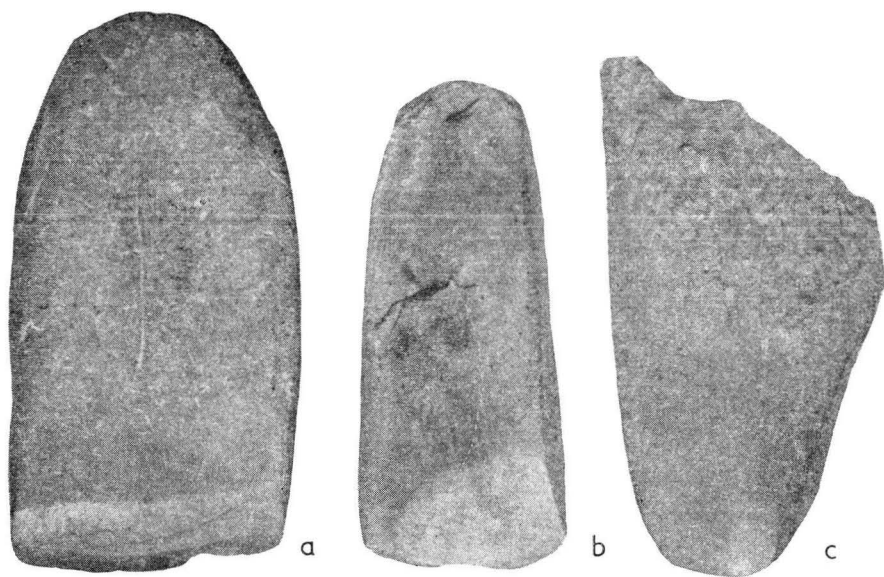


Fig. 4. Jysmä. Tväryxor och eggfragment av hacka. a-c 13043: 1, 13458: 2, 13458: 3. 2/3.

Den kvarts man använt som råmaterial för olika småföremål är av ytterst dålig kvalitet och uppsättningen av föremålstyper följaktligen mycket sparsam.

Boplatsens stenföremål är, med undantag av skifferspetsen, av typer, som inte närmare har kunnat dateras eller sammanställas med någon speciell keramikart.

Keramiken från Jysmä bildar en mycket enhetlig grupp och ger boplatsen dess speciella karaktär. Bland de 259 krukskärvorna kan man urskilja brottstycken av åtminstone nio olika kärl, nämligen:

- Kärl A, fragment från relativt litet tunnväggigt (5 mm) oorerat kärl med jämntjock mynningsrand och svartbränd kärnvägg (fig. 5a 13944: 73a).
- Kärl B, fragment från tunnväggigt (7 mm) kärl med både utåt- och inåtvänd mynningsrand ornerad med snedställda stämpelavtryck men med oorerad brun kärnvägg (fig. 5c 13944: 13, 16).
- Kärl C, fragment av tunnväggigt (6 mm) kärl med mynningsranden som på kärl B fastän bredare, och ornerad med breda vinkelställda stämpelavtryck men oorerad brun kärnvägg (fig. 5b 13944: 68 och 13458: 4).
- Kärl D, fragment från tunnväggigt (8 mm) stort kärl med kraftig, inåtvänd mynningsrand samt svartbränd och vågrätt refflad kärnvägg men i övrigt oorerat (fig. 6 13043: 2).
- Kärl E, fragment från stort tunnväggigt (7 mm) kärl (diametern c:a 48 cm) med inåtvänd mynningsrand ornerad med snedställda tvär(?) snoddstämplar, kärnväggen

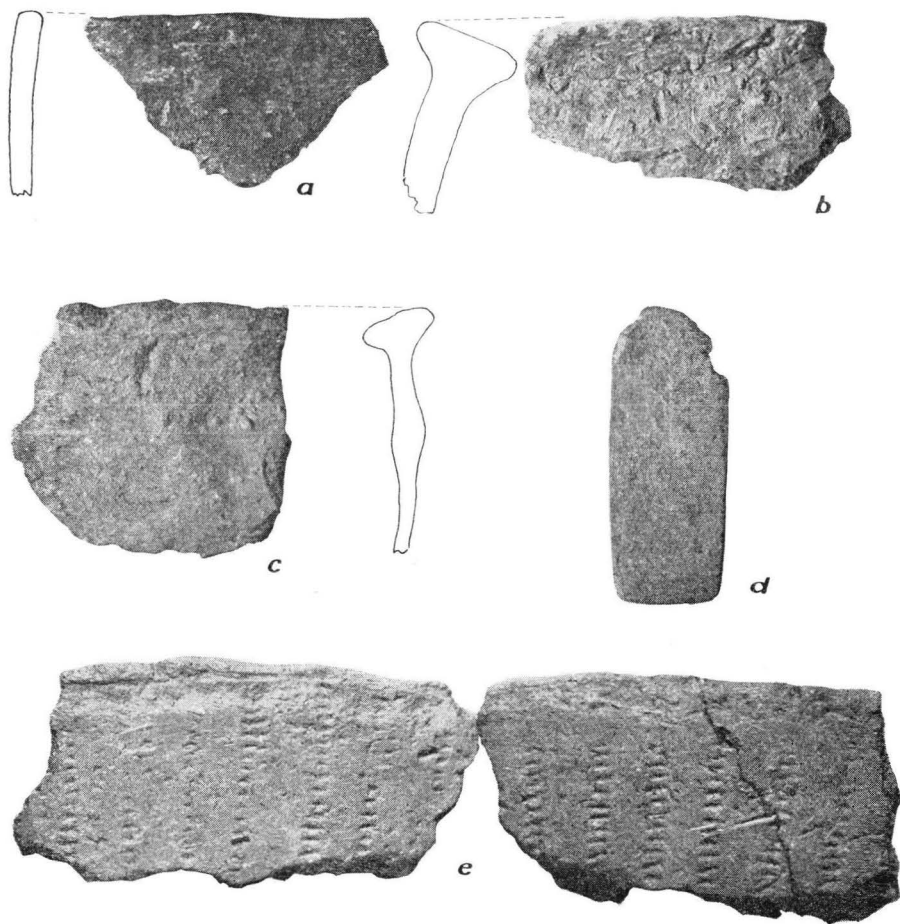


Fig. 5. Jysmä. Asbestkeramik och rätmejsel av skiffer, a) 13944: 73 a, b) 13944: 68, c) 13944: 13, d) 14195: 3, e) 13944: 30. 2/3.

- med vågräta rader av lodräta snoddstämplar. I vinkeln mellan kärlvägg och mynningsrand finns en dragen fåra (fig. 5e, 7 13458: 4; 13944: 25, 30, 35 m.fl.).
- Kärl F, fragment från stort tunnväggigt (6 mm) kärl med inåtvänd mynningsrand ornerad med en runtlöpande fåra, små fördjupningar och c:a 6 mm långa tvärsnoddstämplar. Den vågrätt lätt skrapade kärlväggen är prydd med en stämpel sammansatt av flere dylika 6 mm långa stämplor (fig. 8a 13944: 47 och 60?).
- Kärl G, fragment från kärl med inåtvänd mynningsrand ornerad med en bred runtlöpande fåra (13944: 35a).
- Kärl H, fragment från tunnväggigt (7 mm) kärl av samma utseende som kärl F men med trubbigare vinkel mellan kärlvägg och mynningsrand, ornerat (fig. 8b 13944: 37a, 40).

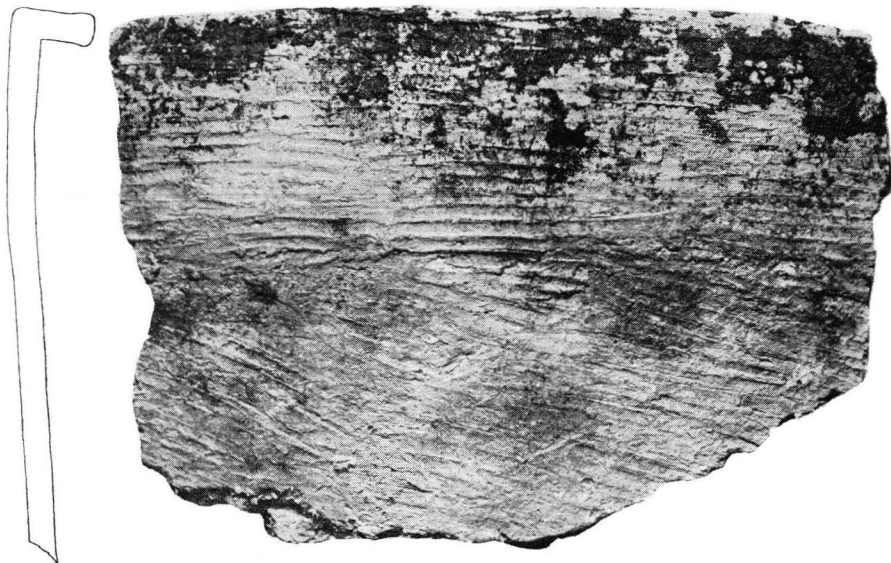


Fig. 6. Jysmä. Asbestkeramik, käril D (13043: 2). 1/2.

Käril I, fragment från käril av samma utseende som käril E men med mindre vinkel mellan kärilvägg och mynningsrand. Randen är ornerad med sned- och vinkelställda snoddstämplar (13944: 71, 73).

Kärlen med inåtböjd rand har haft stora dimensioner, det största mätbara, käril E (fig. 7), en diameter av c:a 48 cm. Några brottstycken visar, att botten åtminstone i två fall har varit plan,⁸ fragment av runda och spetsiga bottenar saknas däremot. Till vilka käril bottenbitarna hör, kan dock inte avgöras. Kärilväggen är i förhållande till kärilens stora dimensioner förvånansvärt tunn, tjockleken varierar mellan 6 och 8 mm. Godset är ljusbrunt, brungrått, grått eller svartgrått och som bindemedel i leran har man använt både korta och långa asbestfibrer. Kärilväggen är för det mesta uppbyggd av 4,5–5,0 cm breda lerremсор. I ett fall är remсорnas övre kant formad med fingerspetsarna och tunnare än den nedre delen (fig. 5e). C:a 2 mm nedanför kanten löper en vågrät grund fåra. Det förefaller som om denna detalj, som ju ej varit synlig på kärilväggens yttre sida, skulle ha tjänat ett praktiskt ändamål. I lerremсорnas föreningspunkt uppstod nämligen på detta sätt ett slags fals, vars uppgift kan ha varit att kvarhålla det lerslam varmed fogarna beströks före bränningen, dels att förhindra att remсорna gled isär från varandra då man t.ex. lyfte kärilet. Kärilväggens inre sida uppvisar oftast ett tunt, svart och hårt sotlager.

⁸ NM 13458: 4 och 13944: 52

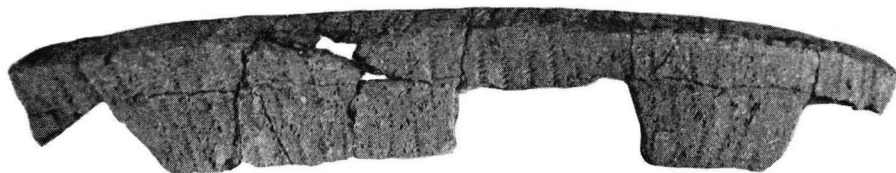


Fig. 7. Jysmä. Asbestkeramik, kärl E (13944: 30). 1/4.

Mynningsranden är, med undantag av kärl A med jämbred rand, vänd inåt mot kärlet som en i medeltal 2 cm bred och 7 mm tjock list. I två fall skjuter randen även ut från kärlväggen. Listen förefaller att vara plastiskt utformad ur kärlväggens översta lerremsa och ej pålagd efteråt. De kärl vars mynningsrand är vänd såväl utåt som inåt, har liksom kärlet med jämntjock rand haft mindre dimensioner än kärlen med enbart inåtvänd rand. Även mynningsrandens karakteristiska utformning hos kärnen D — I kan ha haft ett praktiskt syfte. Avsikten kan ha varit att förhindra en alltför snabb värmeavgång eller avdunstning av ånga. Då asbesten dessutom är känd för egenskaper att tåla värme kan kärl av denna typ ha varit mycket lämpliga för beredning av föda, som fordrar stark värme. Härpå tyder även den hårda och sotiga »matskorpan» på kärlets inre vägg. En annan förklaring kunde vara, att den inåtvända randen utformats enbart för att förstärka kärlrandens hållfasthet.

Vid en undersökning av sennolitisk asbestkeramik från olika fyndplatser i Finland, Sverige, Norge och Sovjetunionen, utförd på initiativ av gruvbolaget Finska Mineral Ab i samarbete med doc. C. F. Meinander, undersöktes asbestens struktur även i några lerkärlsbitar från Jysmä. Asbesten undersöktes röntgenografiskt, en metod som med stor säkerhet kan ange asbestens kristallstruktur och sålunda avgöra om den i stenålderskeramik använda asbesten är antofyllitisk eller krysotilisk. Utan undantag har alla de undersökta finska fynden innehållit antofyllit. Man har gjort olika försök att närmare identifiera antofyllitfibern för att sålunda kunna bestämma dess klyftort. Den röntgenografiska undersökningen har emellertid inte kunnat ge någon nämnvärd vägledning i detta avseende. Man har visserligen särskilt två fibertyper, långa och korta, men inte närmare kunnat tolka denna olikhet.

Av några prov gjordes optisk analys. Härvid visade det sig att några prov från Suomussalmi Kalmosärkkä och Enare Vuopaja gav ett från de övriga proven avvikande resultat. Medan de övriga fyndens asbest med stor sannolikhet kan tänkas utgå från asbestområdet i Savolax kan asbesten i keramiken från Enare och Suomussalmi eventuellt härstamma från lokala källor. Det kan dock påpekas att den optiska undersökningsmetoden är

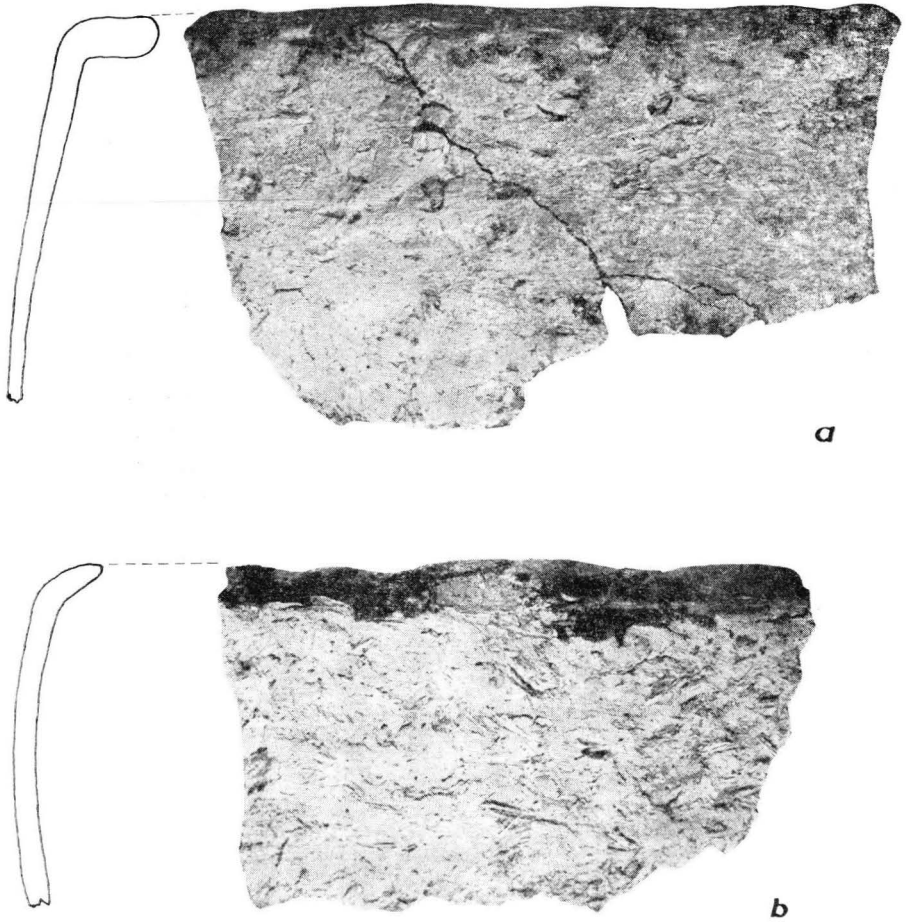


Fig. 8. Jysmä. Asbestkeramik, kärl F och H. a) 13944: 43, b) 13944: 37a. 3/4.

rätt arbetsdryg och att det är svårt att erhålla exakta resultat emedan asbesten undergått förändringar vid bränning och förvittring.

Finska Mineral har låtit tillverka ett lerkärl med arbestinblandning enligt stenåldersmetoder för att testa dess hållfasthet. Resultatet utvisade att kärlets hållfasthet ökar i det närmaste 20 ggr. från att tåla ett tryck av 10 kg/cm^2 till att tåla 175 kg/cm^2 . Ett kärl med 25% asbestinblandning tål att från 1 m höjd fällas i betonggolv 100 ggr utan att taga någon skada, något som är svårt att förstå då man ser i vilket skört tillstånd den urvattnade asbestkeramiken från boplatserna befinner sig. Asbestinblandningen innebar alltså ett stort tekniskt framsteg.

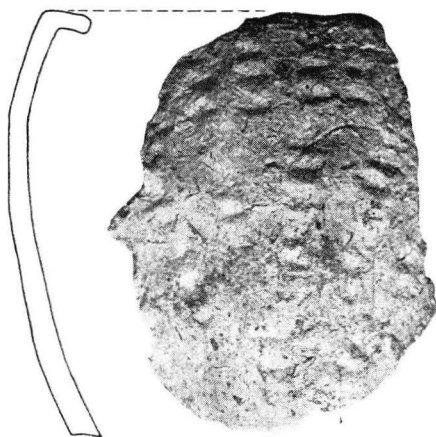


Fig. 9. Ylistaro Heikkola. Asbestkeramik 13664: 2. 1/1.

Orneringen av kärlden, som inskränker sig till dragna streck, streckstämplar, enstaka grunda fördjupningar och olika stämpelavtryck, gör ett genomgående vårdslöst intryck. Stämplarna är, liksom i nästan all asbestkeramik, mycket svagt intryckta, vilket säkert beror på att den med asbestfibrer avmagrade kärlväggen har haft en hård yta och följaktligen varit svår att ornera.

Kärl A med jämntjock mynningsrand är helt oornerat, medan kärlden med såväl inåt- som utåtböjd mynningsrand (B och C) är ornerade med olika stämpelavtryck endast uppe på randen. Av de stora tunnväggiga kärlden med inåtböjd rand, är kärl H helt oornerat och kärl D:s yta vågrät refflad med ett grovtandat redskap, medan de övriga kärlden E-G och I, är ornerade både uppe på randen och på kärlväggen, vanligen med en bred snoddstämpel. Emedan denna är så svagt intryckt i kärlväggen, är det omöjligt att avgöra om det rör sig om äkta tvärsnodd eller om en enkel snoddstämpel. Det föreligger alltså en markant skillnad mellan kärlden B och C å den ena sidan och kärlden D—I å den andra, medan kärl A vad godset beträffar närmast ansluter sig till den senare gruppen. Skillnaden mellan de två grupperna består alltså dels i den olik utformade och olik ornerade mynningsranden, dels i godset, som hos de förstnämnda kärlden är mörkbrunt och mycket tunn, hos de senare helt grått, ljusbrunt eller gråbrunt. Trots olikheterna finns det emellertid ingenting som tyder på att de två keramiklagen icke skulle vara samtidiga.

De geografiskt sett närmaste och bästa motsvarigheterna till den senare keramikgruppen, finner man bland fyndmaterialet från det nedre fyndbältet på Pöljä boplats i Siilinjärvi socken nära Kuopio. Utgående från

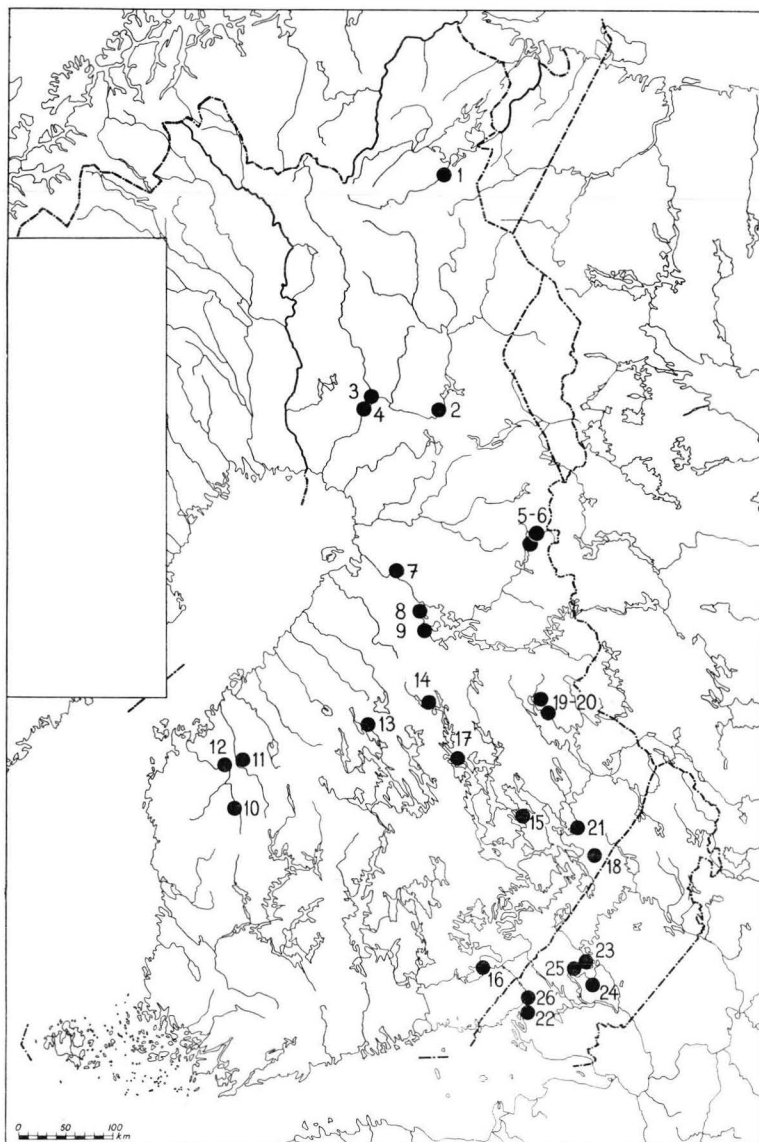


Fig. 10. Boplatser med Pöljä-keramik: 1) Vuopaja, 2) Haveri, 3) Kärräniemi 2, 4) Niskanperä 1, 5–6) Kalmosärkkä, Kellotuli I, 7) Honkala, 8) Nimisjärvi, 9) Manamansalo, 10) Jokipi, 11) Puolijoki, 12) Heikkola, 13) Karjalanmäki, 14) Jysmä, 15) Kuusiranta, 16) Kärenlampi, 17) Pöljä, 18) Kiteenlahti, 19–20) Kuokkastenkoski och Suomalanniemi, 21) Hammaslahti, 22) Väntsi, 23) Riukjärvi, 24) Konnitsa, 25) Pitkäjärvi, 26) Häyrymäki.

keramiken från Pöljä har Meinander inom den senneolitiska asbestkeramiken, urskiljt en speciell keramikgrupp, som han benämner asbestkeramik av Pöljä-typ och definierar på följande sätt:⁹ »Den speciella typ av asbestkeramik, som vi kallar Pöljä-typ, har följande kännetecken som skiljer den från kamkeramiken med asbestinblandning och postneolitiska keramikarter: kärlden är mycket stora, oprofilerade och för det mesta rundbottnade (bland kärlden från Pöljä finns även fragment av flatbottnade kärl); mynningsranden är i allmänhet förstärkt med en tumsbred inåtvänd list. Orneringen är vårdslöst gjord och saknar den geometriska precision man finner hos kamkeramiken; den består av tvärsnodds- kam- eller andra stämpelavtryck, ofta omväxlande snedställda i horisontala rader. Inte sällan är kärlden helt oornade, varvid kärlväggen är vågrätt skrapad med ett tandat redskap».

Av asbestkeramiken från Jysmä kan den grupp som representeras av kärlden A och D—I, inrymmas i den av Meinander givna definitionen, medan kärlden B och C, till vilka man varken kan finna inhemska eller utländska paralleller, står utanför den. Även om de två keramikslagen från Jysmä kan vara samtidiga, är man obenägen att göra ett tillägg till den ovan angivna definitionen för att bereda plats även för denna keramik. Så länge denna keramikart är en ensamstående företeelse, är det kanske bäst att ställa sig avvaktande och invänta nya boplatssfynd.¹⁰

Om vi betraktar den inåtvända mynningsranden som Pöljä-keramikens viktigaste karakteristikum — finner vi att den, Jysmä medräknad, uppträder på åtminstone 26 boplatser, nämligen:

Lappland:	Enare (Inari), Vuopaja (9125: 1)
Nordösterbotten:	Kemijärvi, Haveri (15191: 204)
	Rovaniemi, Ala-Korkalo, Kärräniemi 2 (15222: 538, 543)
	Rovaniemi, Niskanperä 1 (14699: 688, 1032, 1033 m.fl.)
	Suomussalmi, Kalmosärkkä (14504: 146, 454) ¹⁵
	Suomussalmi, Kellotuli I (14831: 678, 1794)
	Muhos, Honkala (3871: 27) ¹⁷
	Säränsniemi, Nimisjärvi (4080: 50)
	Vaala, Manamansalo (15839: 1—3)
Sydösterbotten:	Jalasjärvi, Jokipii (10754) ²⁰
	Lapua, Puolijoki (9776: 1) ²¹

⁹ C. F. Meinander, Die Kiukaikultur, FFT 53, s. 165

¹⁰ Jämför dock två lerkärlsbitar från Cholomonicha, O. Bahder, Zur Erforschung der neolitischen Wohnplätze im Okatale, ESA IV, s. 100 fig. 7.

¹⁵ M. Huurre, Arkeologiska undersökningar i Suomussalmi, FM 1958, s. 58 fig. 6.

¹⁷ A. M. Tallgren, The Arctic Bronze age in Europe, ESA XI, s. 23 fig. 41.

²⁰ V. Luho, Jalasjärven esihistoria, Kyrönmaa X, Jalasjärven kirja, s. 22 fig. 9.

²¹ J. Ailio, Die Steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland I—II, s. 113 fig. 49.

	Ylistaro, Heikkola (13664: 2)
Tavastland:	Pihtipudas, Karjalanmäki (13467: 1; 13887: 41, 58)
Savolax:	Idensalmi, Runni, Jysmä, Heinävesi, Kuusiranta (15340: 28) Lappee, Kärenlampi (12169: 74) Siilinjärvi, Pöljä (8981: 6, 8, 27)
Norra Karelen:	Kitee, Kiteenlahti (15482: 1) Nurmes, Kuokkastenkoski (15163: 2, 5) Nurmes, Suomalanniemi (10641: 9) Pyhäselkä, Hammaslahti (15339: 50)
Södra Karelen:	Johannes, Väntsi (9406: 103) ³¹ Kaukola, Riukujärvi (5963: 5) ³² Pyhäjärvi, Konnitsa (10507: 46) Räisälä, Pitkäjärvi (6939: 160—163) ³⁴ Viborg, Häyrynmäki ³⁵

Till keramiken från nyssuppräknade boplatser kommer ytterligare två kärl från bopplatsen vid Sätös i Kuusjärvi (12720: 3; 13060: 39—42) där den för asbestkeramiken av Pöljä-typ karakteristiska kärlanden förekommer i sin mest typiska utformning, som en bred inåtvänd list, men i samband med en ornamentik, som torde vara litet yngre än den äldre typiska kamkeramiken. Godset hos dessa kärl, i det ena fallet avmagrat med asbest, i det andra ej, är tjockt och grovt, »kamkeramiskt» och skiljer sig därigenom från den senneolitiska asbestkeramiken.

Ett kamstämpelornerat kärl från Suomussalmi Kalmosärkkä (14831: 1209) saknar asbestinblandning men har på grund av den starkt inåtvända kärlanden och de i omväxlande lutande grader ställda kamstämplarna hänförs till asbestkeramiken av Pöljä-typ. Huurre som beskrivit detta fynd har bl.a. på grundval av det porösa utvattnade godset ansett kärlet vara en representant för den sydvästfinska kamkeramikens yngsta skede, Pyheensiltaskedet.³⁶ Enl. förf. mening förbinder kärlets inåtvända rand detta med asbestkeramiken av Pöljä-typ. Avsaknaden av asbest visar blott att man på en boplatz samtidigt har kunnat tillverka lerkärl av olika material, men av samma form, att materialet alltså inte varit utslagsgivande för formen. Dessutom förefaller en ensam och isolerad exponent för den av den östsvenska boplatzkeramiken influerade Pyheensilta-keramiken, såpass långt mot nordöst, mindre trolig.

³¹ *Meinander*, FFT 53 s. 164 fig. 95 g.

³² S. *Pälsi*, Riukjärven ja Piiskunsalmen kivikautiset asuinpaikat Kaukolassa, FFT XXVIII: 1 pl. XVIII: 5.

³⁴ (med flat botten)

³⁵ A. *Äyräpää*, Die relative Chronologie der steinzeitlichen Keramik in Finnland, Acta Arch. I. s. 208.

³⁶ *Huurre*, FM 1958 s. 58 fig. 5.

Den inåtvända kärllranden uppträder i olika skepnad på olika boplatser. Antingen bildar den en rät vinkel med kärlväggen (Lappee) eller är vinkeln spetsigare och randen en aning uppåtriktad (Idensalmi och Rovaniemi Niskanperä 1). I några fall uppstår ingen skarp vinkel alls, utan övergången mellan randen och väggen är starkt välvd och bildar en mjukare profil (t.ex. Rovaniemi Kärräniemi 2 och Johannes Väntsi). Randens bredd växlar avsevärt, mellan 25 och 8 mm (Lappee och Ylistaro fig. 9). Kärll, vars mynningsrand ornerats med snedställda kamstämplar eller tvärsnoddstämplar kännes från 14 boplatser, nämligen Enare, Rovaniemi Niskanperä 1 (stämplarna ställda i vinkel), Suomussalmi Kellotuli I, Muhos, Säräisniemi, Ylistaro, Pihtipudas, Idensalmi, Lappee, Siilinjärvi, Kitee, Nurmes Kuokkastenkoski och Suomalanniemi, Johannes och Viborg. På keramiken från Muhos, Siilinjärvi och Suomussalmi Kellotuli I, är även kärllrandens undre sida ornerad med stämpelavtryck, på kärlet från Kemijärvi Haveri, refflad. Helt oornerad eller på längden refflad rand finnes från Kemijärvi Haveri, Rovaniemi Kärräniemi 2, Jalasjärvi, Lapua, Pihtipudas, Siilinjärvi, Idensalmi, Nurmes Kuokkastenkoski, Kaukola och Pyhäjärvi. Varken den detaljerade utformningen är kärllranden eller dess ornering är alltså lokalt betingade.

Kärll från Rovaniemi Niskanperä 1 och Muhos Honkala har liksom ett av kärll från Siilinjärvi Pöljä ett draget streck i vinkeln mellan rand och kärlvägg alldeles på samma sätt som kärll E från Jysmä.

Kärllväggens vanligaste ornering består av snodd- eller kamstämpelavtryck omväxlande lutande i horisontala rader. Även korta streckstämpelavtryck och skrapor förekommer. Stundom är snoddstämpelavtrycken placerade så nära varandra att man kan tala om verkligt fiskbensmönster (Rovaniemi Niskanperä). På ett av kärll från Johannes Väntsi bildar kamstämplarna korsfigurer.

Kärllfragment med starkt refflad yttersida förekommer förutom från Jysmä, från Jalasjärvi Jokipii och Lapua Puolijoki. Av dessa två sydösterbottniska kärll står det från Jalasjärvi så nära kärll D från Jysmä, att man kunde tro att samma individ förfärdigat dem.³⁷

De flesta av de ovannämnda boplatserna för dessutom en tunnväggig oornerad asbestkeramik utan att man i något fall skulle kunna påvisa att den vore äldre eller yngre än den egentliga Pöljä-keramiken med starkt inåtböjd kärllrand. I en del fall härstammar sådana lerkärllsbitar från oornerade kärll med jämntjock mynningsrand (som kärll A från Jysmä), i andra fall antagligen från de ornerade kärllens oornerade nedre del. En sådan tunnväggig oornerad asbestkeramik kännes därutöver från ett

uho, Jalasjärvi fig. 9.

flertal boplatser där kärlden med inåtvänd rand saknas. Sådana boplatser är t.ex. Kemijärvi Pikkukylä,³⁸ Kemijärvi Sotaniemi 3a,³⁹ Leppävirta Moninmäki,⁴⁰ Nurmes Purola⁴¹ (tillsammans med asbestkeramik av Kaunissaari-typ och en fin krummejsel samt keramik i stil II: 1), Parikkala Kosinonniemi⁴² och Kurkijoki Kuuppala.⁴³

Från Runni kännes även ett annat nyinkommet fynd av asbestkeramik, nämligen från en åker tillhörig Siltala hemman. Fyndplatsen ligger c:a 200 m från Luupujoki å, som norrifrån rinner ut i Kiurujoki. Fyndet ifråga (fig. 11) består av en stor lerkärleksbit från ett tjockväggigt kärl med glansig yta och tämligen riklig asbestinblandning. Godset är fint och saknar andra bindemedel. I bitens övre kant ses fragment av dekoren i form av två spetsiga vinklar av dragna streck, som sannolikt utgör delar av ett runt-löpande vinkelband eller en fris av stående vinkelfigurer. Godset är tjockare än vad som är vanligt inom asbestkeramiken av Pöljä-typ och även orneringen är främmande för denna keramikstil.

De närmaste motsvarigheterna till detta kärl finner man bland en del av keramiken från Kierikkisaari boplatser i Yli-li socken. Keramiken från denna boplatser är ornerad med en fris av stående vinklar eller vinkelband av dragna streck och liksom kärllfragmentet från Siltala tjockväggigt.

Utbredningsområdet omfattar alltså Kemi- och Uleälvdalar, delar av Kainuu, det inre av södra Österbotten, norra Tavastland, Savolax samt norra och södra Karelen. I Östkarelen känner man asbestkeramik av detta slag från bl.a. Nisnij Salmi, Suna II, Voj Navolok 7, Orov Guba⁴⁴ och Solomennoje I samt därtill från ett antal mindre fyndplatser mellan Ladoga och Onega-sjön.⁴⁵

Det förefaller uppenbart att Pöljä-keramikens ornamentik, med undantag av den kraftigt refflade kärllväggen (Idensalmi och Jalasjärvi) som förresten knappast kan kallas ornamentik i egentlig mening, liksom även den inåtböjda kärllranden, är ett kamkeramiskt arv. Såsom tidigare nämndes förekommer en sådan rand på två kärll från Kuusjärvi Sätös, av vilka åtminstone det ena står tämligen nära stilskede II: 1. En lerkärleksbit från Tuliniemi i Kiuruvesi⁴⁶ och med denna utformning av kärllranden, kan

³⁸ NM 3637: 6, *Ailio*, a.a., s. 61.

³⁹ NM 15042: 51

⁴⁰ NM 13886.

⁴¹ NM 15113: 14

⁴² NM 10084: 19

⁴³ T.ex. NM 8784: 1, 4, 12, 21, 29 och 10872: 40, 60.

⁴⁴ *Meinander* FFT 53 s. 166.

⁴⁵ *N. N. Gurina* MIA 87 s. 159. Jmfr. även kärll A från Jysmä med MIA 87 s. 162 fig. 28.

⁴⁶ NM 14943: 1

t.o.m. föras till ett så tidigt stadium som skede I: 2. För övrigt uppträder det under skede II: 1 på flere kamkeramiska boplatser i Savolax, kärl med starkt inåt förtjockad mynningsrand, som ofta påminner mycket om kärllranden hos asbestkeramiken av Pöljä-typ. Ett annat drag som kunde förbinda kamkeramiken och asbestkeramiken av Pöljä-typ är den stora fattigdom på typer av alla slags småföremål, som är karakteristisk för åtminstone den typiska kamkeramikens boplatser i Savolax. Denna typfattigdom synes ha gått i arv till det asbestkeramiska skedet. Detta förhållande blir desto mera markant då man granskar den rika uppsättning av olika föremålstyper (främst småföremål) som i södra och sydvästra Finland beledsagar den typiska kamkeramiken och framförallt dess arvtagare, Pyheensilta-skedet.

De enda ställen där både äldre typisk kamkeramik och asbestkeramik av Pöljä-typ förekommer i större mängder och i relativt nära kontakt med varandra är Jysmä och eponymbopplatsen Pöljä. I vardera fallet gör den asbestkeramiska boplatssdelen, som ligger på några meter lägre nivå än den kamkeramiska delen, ett »rent» intryck. Även om man inte på någondera bopplatsen kan förutsätta en direkt kontinuitet i bosättningen, tyder dock allt på att asbestkeramiken är en arvtagare till kamkeramiken, isynnerhet som man varken i Savolax eller Karelen, vilka utgör denna asbestkeramikens kärnområde,⁴⁷ kunnat konstatera något mellanliggande skede. En ofrånkomlig och divergerande skillnad existerar dock — groplösheten i asbestkeramiken. Denna skillnad kan emellertid vara av underordnad betydelse och icke vara förorsakad av stilväxlingar utan t.ex. bero på att den tekniska vinning asbestkeramiken med riklig asbestinblandning representerade när det gäller kärlets hållbarhet, gjorde de vid bränning av vanlig lera oundgängliga groparna obehövlige.⁴⁸ Avsaknaden av gropar liksom vissa överensstämmelser i ornamentiken sammanbinder å andra sidan asbestkeramiken av Pöljä-typ med Pyheensilta-keramiken, men även med stilskede I: 2.

I motsats till Tallgren anser Meinander att asbestkeramiken av Pöljä-typ har utvecklats sig ur kamkeramiken och att de människor som uppburit den asbestkeramiska kulturen har varit direkta efterkomlingar till kamkeramikerna.⁵⁰

⁴⁷ I naturen förekommer asbest i större mängder endast i området mellan Pielisjärvi och Varkaus, C. F. Meinander, *Asbesti-keramiikka suomalaisen keksintö, Mineraalirakentaja. Rakennusasiain aikakauslehti* 1959: 1, s. 6.

⁴⁸ Ang. groparnas tekniska uppgift se C. F. Meinander, *De subneolitiska kulturgrupperna i norra Europa, Societas Scientiarum Fennica Årsbok XXXIX B N:o 4, 1961, s. 22.*

⁴⁹ A. M. Tallgren, *Den östeuropeiska bronsålderskulturen i Finland, FM 1914, s. 21.*

⁵⁰ C. F. Meinander, *Die Bronzezeit in Finnland FFT 54, s. 203.*

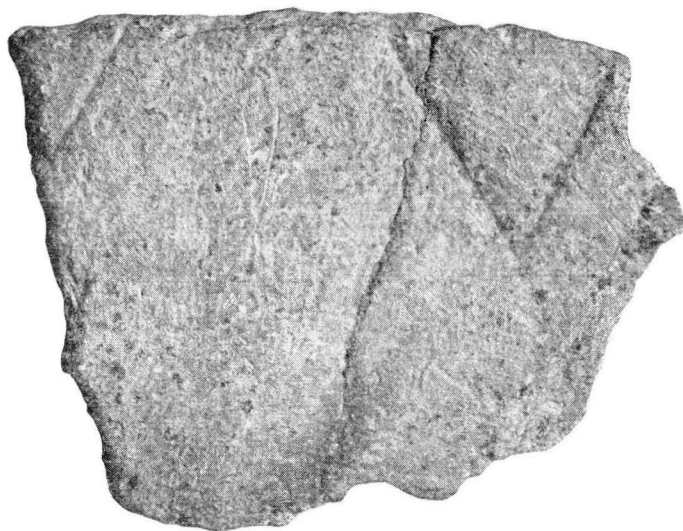


Fig. 11. Runni Siltala. Asbestkeramik 15184. 1/1.

Vilket samband som råder mellan asbestkeramiken av Pöljä-typ och den tjockväggiga asbestkeramik med avrundad eller stundom svagt för-tjockad mynningsrand som kännes från t.ex. Heinävesi Karvio, Michikkälä Heikkilä och Polvijärvi Sola,⁵¹ kan inte avgöras på basen av det nu kända fyndmaterialet lika litet som sambandet mellan denna keramik och asbestkeramiken av Kaunissaari-typ. De torde dock båda vara äldre än den yngre Säräisniemi-keramiken.

Kontaktarna mellan asbestkeramiken av Pöljä-typ och asbestkeramiken i Östkarelen och områdena kring Volgas övre bäcken har behandlats av Meinander.⁵² Keramiken från Jysmä kastar inte något nytt ljus över denna fråga.

II

I september 1963 insändes till Nationalmuseum en ny samling fornföremål från Jysmä.⁵³ Fynden hade gjorts i hemmanets nya sandtag som ligger c:a 100 m norr om grävningsområde II och på c:a 3 m högre nivå än detta. I sandtagets kant hade man iakttagit några eldstäder med svartbrända

⁵¹ T.ex. NM 15036, 15340 (Heinävesi); 4564: 16, 29 (Michikkälä), 15341: 69 (Polvijärvi).

⁵² *Meinander*, FFT 53, s. 165 ff.

⁵³ NM 15892: 1—15.

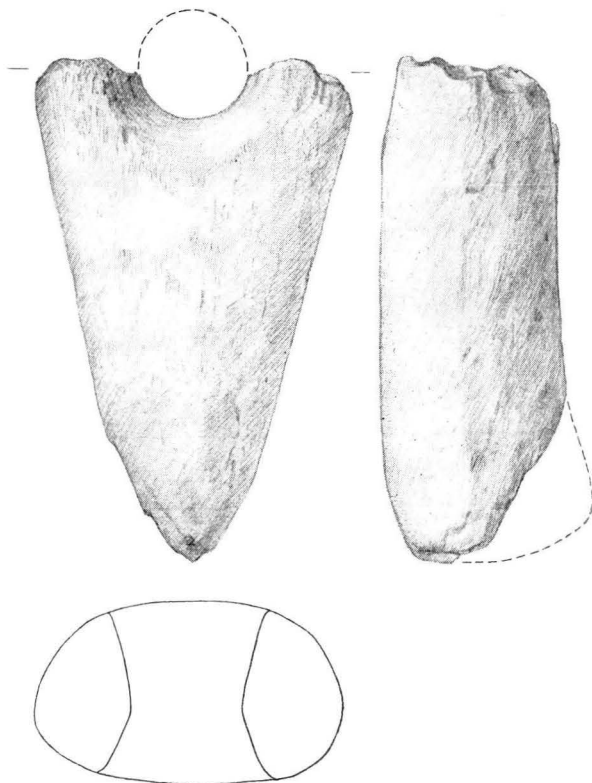


Fig. 12. Jysmä. Eggfragment av skafthålsvapen 15892: 2. 2/3.

stenar. Sändningen innehöll en tjocknackig tväryxa av lerskiffer, eggdelen av ett skafthålsvapen av gnejs och 19 lerkärlsbitar.

Eggdelen av skafthålsvapnet av gnejs är 8,9 m lång och 5,5 cm bred (fig. 12). Vapnet har brustit vid skafthålet och har skadad egg. Tvärsnittet är snarast elliptiskt och någon ansats till smalsidor finns följaktligen inte. Hålet är dubbelkoniskt och filat samt relativt stort i förhållande till vapnets bredd. Ett stycke av eggen är bortspjälkt men att döma av en lätt ansvällning vid det skadade stället har eggen varit dragen nedåt. Det ligger närmast till hands att anse föremålet i fråga vara en s.k. barbarisk efterbildning av en båtyxa. Yxans elliptiska tvärsnitt och avsaknaden av utpräglade smalsidor samt det med fullborr från två sidor gjorda skafthålet tyder på att förebilden har varit en båtyxa av typ Ia eller b även om den för typ Ia karakteristiska ansvällningen på båda sidor om skafthålet saknas.

De 19 lerkärlsbitarna härstammar från åtminstone 11 olika kärl av vilka 8 tillhör den äldre typiska kamkeramiken stil II: 1, 1 stil II (?) och 2 (1?)

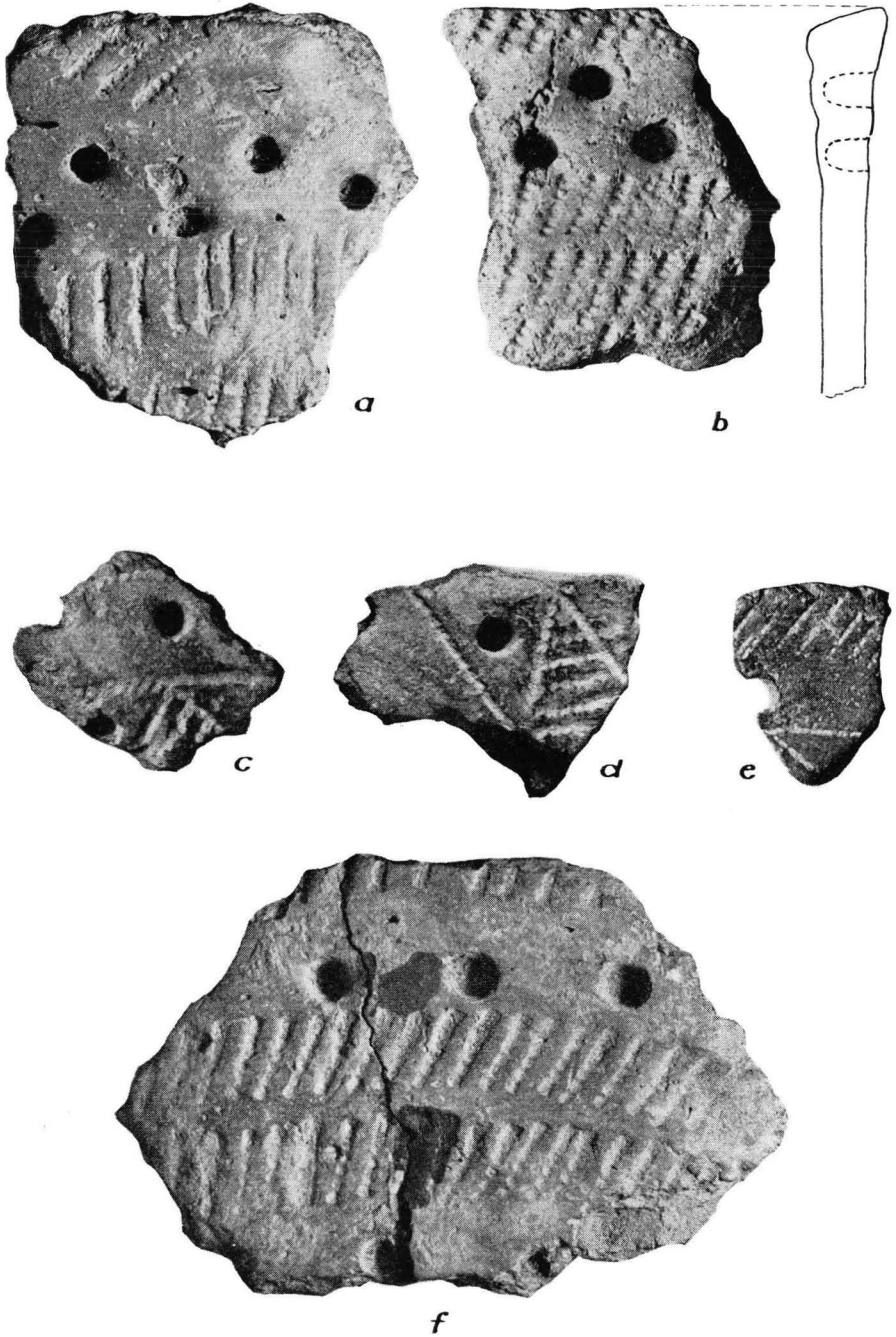


Fig. 13. Jysmä. Kamkeramik a—f 15892: 14, 5, 9, 9, 9, 8. 2/3.

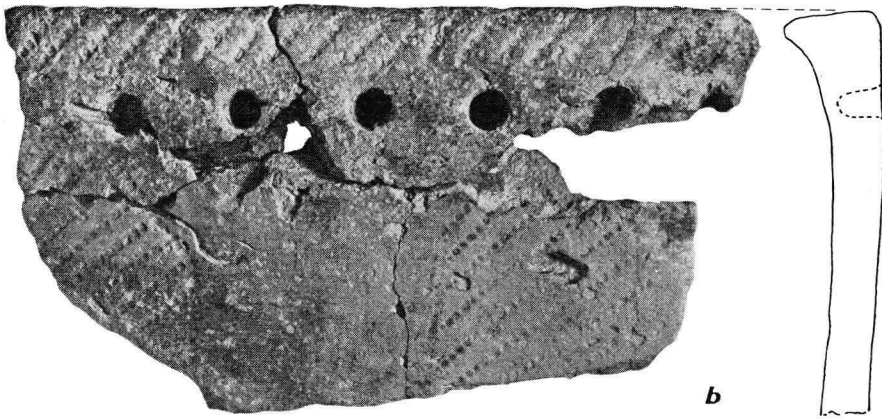
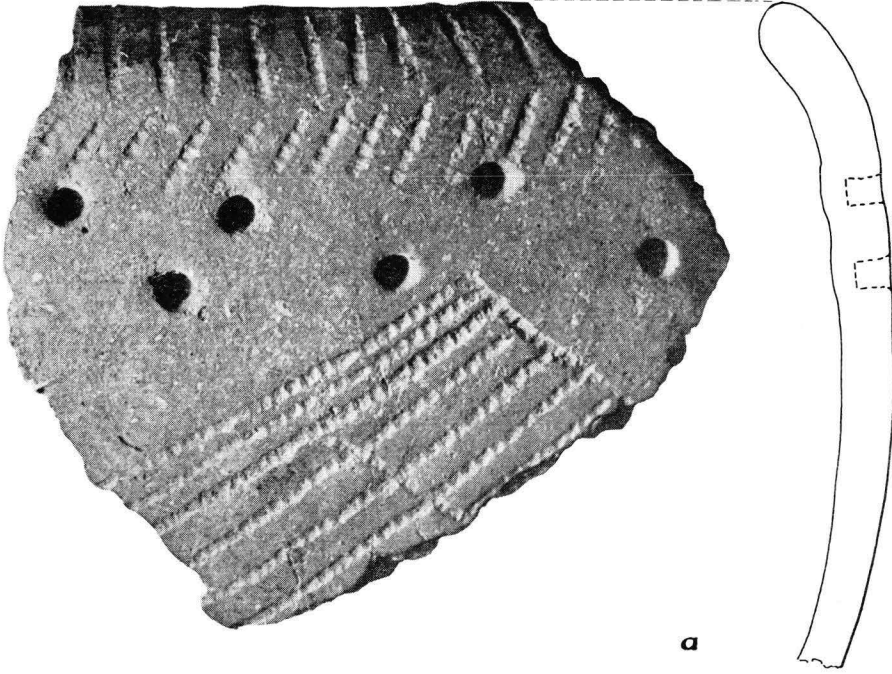


Fig. 14. Jysmä. Kamkeramik. 15892: 7, 12. 3/4.

asbestkeramiken. Bland kärllfragmenten inom den förstnämnda gruppen finns bitar ornerade både i äldsta stil II: 1 (fig. 13f) och s.k. högstil (fig. 13c-d). Speciellt intressant är kärllrandens utformning hos ett av kärnen tillhörande den äldre typiska kamkeramiken (fig. 14a). Kärlet, som innehåller små mängder asbest, är välbränt och har en jämnt ljusbrun yta. Det parti av kärllväggen som ligger närmast mynningen, är välvt inåt mot kärlet. Denna två cm breda välvda del är ornerad med lodräta kamstämpelavtryck, själva randen med korta snedställda stämpelavtryck. Även ett annat kärll har en svagt välvd profil om också inte lika framträdande som på det nyssbeskrivna. Från dessa två kärll är steget till Pöljä-keramiken med inåtvänd mynningsrand, inte långt; de står mycket nära de kärll där den karakteristiskt inåtvända mynningsranden inte är böjd i rät vinkel, utan svagare välvd (t.ex. fig. 8b).

Ett av kärnen (fig. 14b) har haft en vertikalt dominerad ornering med snedställda kamstämpelavtryck placerade i lodräta fält åtskiljda från varandra av lika breda tomma fält. Den till stil II hänfödda kärllbiten, som saknar asbestinblandning, är för liten för att möjliggöra en närmare bestämning. Dess enda ornament består av grunt intryckta fördjupningar.

De asbestkeramiska bitarna härstammar från ett eller två tunnväggiga oornerade kärll. Kantbitar saknas. Både godset och kärllväggens tjocklek påminner om några oornerade kärllfragment från grävningsområde II och bör väl snarast räknas till Pöljä-keramiken. Asbestinblandningen är mycket stark.

I samband med en artikel om Roikanmäki boplats i Vehmersalmi socken i Savolax,⁵⁴ har Meinander behandlat de kamkeramiska boplatserna kring Saimen och deras förhållande till den forna strandlinje, som av Hellaakoski⁵⁵ kallats S-S (Suursaimaa, Storsaimen). Hellaakoski uppfattade S-S som en för hela Saimen-området samtidigt strandlinje från den tid då Saimens utlopp låg vid Kärenlampi i Lappee. Han ansåg vidare att Saimens forna utlopp vid Mäntyharju delvis är samtidigt med det vid Kärenlampi och att det senare torrlades då Saimen bröt sig sin nuvarande led vid Vuoksenniska medan Mäntyharjuleden uttorkades kort efter detta genombrott.

Sauramos uppfattning om Saimens utvecklingshistoria⁵⁶ bygger i väsentlig grad på Hellaakoskis. Han anser att Saimen efter Ancylusperio-

⁵⁴ C. F. Meinander, Vehmersalmen Roikanmäen kivikautinen asuinpaikka SM 1947—48, s. 28 ff.

⁵⁵ A. Hellaakoski, Suursaimaa, Fennia 43: 4; se även Hellaakoski, Das Alter des Vuoksi, Comptes rendus de la Société géologique de Finlande IX och Über das Vuoksi-Delta in Jääski, Bulletin de la Commission géologique de Finlande 123.

⁵⁶ M. Sauramo, Suomen luonnon kehitys jääkaudesta nykyaikaan, Helsinki 1940, s. 181.

dens slut, flöt ut i Päijänne vid Selkäyslampi i Pielavesi och senare, som en följd av att landhöjningen var större i nordväst än i sydöst, uppstod i tur och ordning utloppen vid Matkuslampi i Mäntyharju, vid Kärenlampi i Lappee och vid Vuoksenniska. I anslutning till Hellaakoski ansåg Sauramo att S-S var en för hela Saimen-området samtidig strandlinje som bildats i samband med en transgression som föregick genombrottet vid Vuoksenniska.

Med stöd av de kamkeramiska boplatsernas höjdläge i förhållande till den av Hellaakoski supponerade strandlinjen har Meinander påvisat⁵⁷ att S-S inte är en för hela Saimen-området samtidig strandlinje utan att de som S-S betecknade strandformationerna norr om linjen Ristiina-Joensuu, har bildats före Saimens utlopp vid Mäntyharju, emedan den typiska kamkeramikens boplatser här ligger flere meter under S-S. De boplatser som ligger nära denna linje, ligger ungefär på samma nivå som S-S, vilket tyder på att strandlinjen i dessa trakter höll sig relativt oförändrad under den tid S-S bildades, medan boplatserna längre i sydöst antagligen är överspolade, varför S-S i dessa områden kan anses ännu yngre och utgöra en strand, som bildats vid tiden för utloppet vid Kärenlampi. Emedan en transgrederande vattenyta efterlämnar tydligare strandformationer än en regressiv, är det mycket troligt att S-S i Saimens nordvästra delar är resultatet av en transgression och icke en strandlinje som uppstått då Saimens yta sjönk ett par meter vid Vuoksens genombrott.

Även Donner har behandlat Saimens förhistoria.⁵⁸ Till grund för Donners undersökning ligger 12 pollendiagram från Kuopiotrakten. I anslutning till Meinander anser även Donner att S-S, som motsvaras av Donners S1, är äldre i Kuopiotrakten än längre i söder och sydöst och att Saimens utlopp under denna transgression fortfarande låg nordväst om Kuopio. Donner anför vidare att den transgression (P^0) man kan utläsa ur pollendiagrammen vid tiden för övergången mellan pollenzonerna VIII och IX, inte i Kuopiotrakten när upp till S-S utan stannar på en 4 m lägre nivå. Denna strandlinje, av Donner kallad S2, och konstaterad under tiden för zon VIII i Kuopioområdet, är på basen av Donners och Hellaakoskis pollendiagram lika gammal i Saimens södra delar som i Kuopiotrakten. Donner anser vidare att om transgressionen S2 var densamma i hela Saimen-området, så låg Saimens utlopp nordväst om Kuopio då transgressionen begynte. Detta innebär att den tidrymd under vilken

⁵⁷ *Meinander*, SM 1947—48, s. 42.

⁵⁸ *J. Donner*, The Post-Glacial Shore-line Displacement in the Kuopio District, *Annales Academiae Scientiarum Fennicae* ser. A III 49. Om de kamkeramiska boplatsernas förhållande till strandlinjerna i Saimens södra delar se *V. Lappalainen*, The Shore-line Displacement on southern Lake Saimaa, *Acta Botanica Fennica* 64, Helsingfors 1962.

Saimens utlopp flyttades söder om Kuopio, är relativt kort, d.v.s. att utloppen vid Mäntyharju, Kärenlampi och Vuoksenniska alla uppstod under den korta tid som representeras av zonväxlingen VIII/IX.

Det är av intresse att se att den kamkeramiska delen av Jysmä boplats, som ligger nordligare än tidigare behandlade boplatser, på ett utmärkt sätt stöder tidigare gjorda och ovan refererade iakttagelser om att S-S är äldre i Saimens nordvästra delar än den typiska kamkeramikens tid. Ehuru varken den kamkeramiska eller den asbestkeramiska boplatssdelens nedre höjdgräns är fixerad, kan redan de tal som kännes vara av betydelse. Den kamkeramiska boplatssdelen ligger c:a 3 m högre än grävningssområde II, vilket gör c:a 17 m över Haapajärvi sjös yta, ett tal som samtidigt torde kunna representera platåns högsta höjd. Emedan det kamkeramiska boplatssområdet ej nådde kontakt med grävningssområde II, vars högsta punkt låg 14 m över Haapajärvi, torde den nedre gränsen för det förstnämnda ligga mellan 14 och 17 m.

Hellaakoski nämner⁵⁹ att man i Kiuruvesi-Idensalmi-trakten inte kunnat finna någon som S-S definierbar strandformation. Den närmaste bestämningen av S-S ligger norr om Idensalmi vid Iiranta, c:a 12 km nordöst om Jysmä. Medeltalet för S-S är här 112,2 m. Enligt Hellaakoskis isobaskarta borde S-S vid Jysmä ligga på 113,5 m höjd. Redan om man utgår från den kamkeramiska boplatssdelens *övre* gräns 17 m = 104 m ö.h. finner man att denna ligger åtminstone 9,5 m under S-S. Då höjden 104 m samtidigt representerar Jysmä-platåns högsta punkt har hela boplatssområdet alltså legat under vatten vid den tid som motsvaras av S-S.

I en bilaga till sitt arbete (Appendix II) avbildar Donner ett diagram, där både strandlinjen S1 (=S-S) och S2 finns utsatta. Den senare linjen är inte uttridad så långt norrut som till Idensalmi-trakten. Om man emellertid förlänger den, finner man att den här når upp till en höjd av c:a 106 m ö.h. Detta skulle innebära att den kamkeramiska boplatssdelen ligger 2 m under S2 och följaktligen är yngre än denna. Om felet, 2 m, inte enbart beror på bristfälliga nivelleringar, eller på att nivåskillnaden är större i nordväst kunde den strandformation (?) som förf. trodde sig kunna iakttaga på Kökkömäkis sluttning norr om grävningssområde I, kunna vara ett resultat av transgressionen P^o och sålunda ligga på linjen S2. De första kamkeramikerna skulle då ha slagit sig ned på Jysmä först då transgressionens kulmen var uppnådd och vattenytan redan befann sig i snabb regression. Den asbestkeramiska boplatssdelen ligger betydligt under S2.

⁵⁹ Hellaakoski, Fennia 43: 4, s. 74—75.

⁶⁰ Meinander, SM 1947—48 s. 35.

Den nordligaste av de av Meinander anförda boplatserna, Lapinlahti Kärkkäinen, c:a 35 km sydöst om Jysmä, ligger på 102 m höjd och 5 m under traktens S-S, men i direkt anslutning till linjen S2. Den kamkeramiska delen av Pöljä boplatz ligger något ovanför S2, den asbestkeramiska delen några meter under. Transgressionen P° är alltså likformig över hela Saimenområdet.

Torsten Edgren